

ИНТЕГРИРАН ПОДХОД КЪМ ДЕТЕТО, ЖЕРТВА НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕ
*Индивидуалната оценка, гаранция за висшия интерес на детето**Петя Оджакова*INTEGRATED APPROACH TOWARD A CHILD –VICTIM OF A CRIME
*Individual evaluation as a guarantee for higher interest of the child**Petya Odjakova*

Abstract: *The article Integrated Approach toward a Child-Victim of a Crime is aiming to provide contemporary view of the concept of an observation of the child's rights during its participation in criminal procedure.*

In the subtitle Individual evaluation as a guarantee for higher interest of the child, it is accented upon the obligation of the state from the beginning of its identification as a victim of a crime, to make individual evaluation of its needs. It is reminded about the obligation of the state to apply higher standard of protection of these rights, whenever the national law of criminal procedure provides lesser standard.

Exclusively goal-oriented, the article justifies the introduction of an integrated approach in current practice of criminal procedure through individual evaluation of a child from multi-functional team of experts. The article provides a direction to supra-national standard which has to be applied in every criminal procedure, whenever a child happened to be a victim of a crime.

Key words: *child, victim, higher interest, integrated approach, individual evaluation, supra-national law.*

Индивидуалната оценка по чл. 22, § 1 от Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета – задължителна, навременна и гарантираща „висшия интерес на детето“¹.

За нуждите на изложението най-напред ще предложим определения на понятията „дете“, „жертва“, „експертиза“.

Дете, според Конвенцията на ООН за правата на детето и според националното ни законодателство, е всяко човешко същество на възраст под 18 години.

Жертва е дете, претърпяло вреди, включително физическо, душевно или емоционално

¹ *За индивидуалната оценка:* чл. 22 от Директива 2012/29/ЕС задължава държавите членки да гарантират, че жертвите получават навременна индивидуална оценка за определяне на специфичните им нужди от защита и да се установи дали и до каква степен ще се ползват от специални мерки в хода на наказателното производство.

За висшия интерес на детето: **Женевска декларация за правата на детето** от 1924 г., според която детето, поради физическата си и умствена незрялост, се нуждае от специални гаранции, грижи и *специална правна защита* както преди, така и след раждането си. **Хартата на основните права на ЕС**, чл. 24, т. 2: „При всички действия, които се предприемат от публичните власти или частни институции по отношение на децата, *висшият интерес* на детето трябва да бъде от първостепенно значение“. Чл. 8 от **ЕКПЧ**, за ненамесата на държавните власти в личния живот. **Общ коментар № 14 (2013)** на Комитета по правата на детето към ООН: „*Най-добрия интерес* на детето – първостепенно съображение“. Чл. 3, т. 1 от **КПД**: „*Висшите интереси* на детето са първостепенно съображение във всички действия, отнасящи се до децата, независимо дали са предприети от обществени или частни институции за социално подпомагане, от съдилищата, административните или законодателните органи. Чл. 14 от **Конституцията на РБ**: семейството, майчинството и *децата са под закрила* на държавата и обществото. Чл. 3, т. 3 във вр. с § 1, т. 5 **ДР 33Дет**, относно съдържанието на понятието *най-добрия интерес на детето* и задължението за осигуряването му.

страдание или икономическа вреда, която е пряка последица от престъплението.

Експертизата е процесуален способ за доказване.

Конституцията на Република България понастоящем разглежда детето като адресат на мерки за грижа и закрила, макар че съществуват препоръки на Венецианската комисия към държавите от Съвета на Европа да създадат конституционни гаранции по посока признаване и зачитане на правата на детето. Идеята е децата да присъстват в законите на държавата като носители на присъщи за тях права, а не просто като обекти на защита.

Децата, жертви на престъпления, имат специфични потребности и интереси, които невинаги се отчитат от вътрешното законодателство. Интегрираният подход е пренебрегнат, а на него се основават всички наднационални правни актове относно правата на децата; той е свързан с мултидисциплинарна работа около всеки индивидуален случай. Интегрираният подход обединява мерки от областите на закрила, правосъдие, здравеопазване, рехабилитация, образование и зависи от идентифицираните в индивидуална оценка нужди на детето. Той е посредничество, базирано на правата на детето жертва, за информиране, участие, недискриминация, изразяване на мнение и закрила, адаптирано към неговите възраст, език и специфични особености. Прилагането на интегрирания подход зависи от индивидуалната оценка, която идентифицира неговите нужди – да бъде чуто, лекувано, защитено при риск за сигурността му, при риск за повторна виктимизация, при риск за сплашване и манипулиране.

Мултидисциплинарността е основен инструмент за съгласуваността на индивидуалната оценка, която е задължителна, тъй като Директива 2012/29/ЕС приравнява децата жертви на престъпления към лицата със специфични нужди от защита и задължава държавите членки да им гарантират навременна индивидуална оценка на най-ранен етап.

1. Децата имат статут на свидетели със специфични нужди от защита.

Подходът на Директивата, свързан с това децата жертви на престъпления да се разглеждат индивидуално и според всеки отделен случай, не е изцяло възприет от вътрешното процесуално право, доколкото в НПК не е изрично посочено, че децата са със статут на свидетели със специфични нужди от защита и доколкото българският съд не е задължен да назначи експертиза за установяване на специфичните нужди от защита². НПК съдържа сравнително нови норми³, които показват волята на нашия законодател да разграничи малолетния свидетел от свидетеля със специфични нужди, сочейки, че както малолетният свидетел, така и свидетелят със специфични нужди от защита се разпитват при спазване на определени условия. Според чл. 280 ал. 6, чл. 281 ал. 1, т. 6 и § 1, ал. 4 ДП на НПК, в случай че децата нямат нужда от допълнителни средства за защита, те не се третират като свидетели със специфични нужди от защита. Това противоречи на Директивата, която винаги приравнява децата жертви към лицата със специфични нужди от защита, поради тяхната уязвимост⁴. На практика НПК ограничава кръга на децата жертви, които могат да се ползват от мерките за защита в наказателното производство, свеждайки го само до тези деца, за които е необходимо прилагане на „допълнителни средства“ за защита⁵.

В същото време няма регламент в процесуалния ни закон за съдържанието на понятието „допълнителни средства за защита“, включено в текста на § 1, ал. 4 ДР на НПК, а е логично, че допълнителните са повече от необходимите средства за защита. Липсата на ясен регламент в НПК, че всички деца имат статут на свидетели със специфични нужди от защита и ограничавайки свидетелите със специфични нужди само до тези, за които е необходима допълнителна защита, е в противоречие с Директивата. Вътрешното ни процесуално право реално допуска да не бъдат взети мерки за защита, например спрямо непълнолетни

² Според чл. 144, ал. 3 НПК, експертиза *може* да се назначи и за установяване на специфични нужди от защита на свидетел във връзка с участието му в наказателното производство.

³ Чл. 280, ал. 6 НПК и чл. 281, ал. 1, т. 6 НПК (в сила от 5.11.2017 г.).

⁴ Според чл. 22 § 4 от Директивата, децата жертви се счита, че имат специфични нужди от защита поради уязвимостта им към вторично или повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение.

⁵ § 1, ал. 4 ДП на НПК: „Специфични нужди от защита“ по смисъла на този кодекс са налице, когато е необходимо прилагане на *допълнителни средства* за защита от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение, емоционално или психическо страдание, включително запазване на достойнството на пострадалите по време на разпит.

свидетели, а и невземането на такива мерки не съставлява съществено процесуално нарушение. НПК създава по-нисък стандарт на защита от нормите на Директивата, което задължава съда да приложи по-високия стандарт на защита, за да гарантира „висшия интерес на детето“. Поначало националната процесуална уредба е израз на суверенитета на държавите членки, но тя не трябва да стеснява, намалява или отрича правозащитния стандарт, зададен в наднационалното право.

2. Задължение за назначаване на индивидуална оценка на дете жертва и прилагане на по-високия стандарт на защита

Показателна за това, че вътрешните норми определят по-нисък стандарт на защита на децата жертви, от нормите на Директивата е *възможността*, която има българският съд по чл. 144, ал. 3 НПК. Според сочената норма съдът може да назначи експертиза за установяване на специфични нужди от защита. Когато свидетел е дете, то винаги има специфични нужди и експертизата трябва да бъде *задължителна*. Това произтича от съображение 58 на Директивата, където е посочено, че на жертвите, *определени* като уязвими, следва да се предложат *подходящи* мерки за защита по време на наказателното производство. Конкретният характер на тези мерки *се определя* чрез индивидуална оценка; тревогите и опасенията на жертвите по отношение на производството следва да бъдат ключов фактор за определяне дали жертвата се нуждае от конкретна мярка за защита.

Поради приетото от наднационалното право, че детето е свидетел със специфични нужди от защита, то мерките за защита спрямо него са задължителни, а доколкото те се определят чрез индивидуалната оценка, то нейното назначаване не зависи от преценката на органа, разглеждащ случая. Държавите членки гарантират, че жертвите получават навременна и индивидуална оценка в съответствие с националните процедури.

Процедурите обаче у нас са изключително пестеливи, а оценката е инструмент, гарантиращ правото на детето да бъде чуто и цели да покаже как наказателното производство да бъде адаптирано към неговите нужди. Индивидуалната оценка не е еднократен акт, а процес⁶. Следва да се

изготви на най-ранен етап, преди да се предприемат каквито и да са действия по разследване и закрила и преди медицинската спешна интервенция. Следва да се оценят състоянието, готовността и нуждите от специални мерки за защита на детето, за да участва в правни процедури, както и нуждите от закрила във връзка с риск от продължаване на престъплението, от сплашване или манипулиране.

Последващата клинична оценка следва да е насочена към нуждите от психично възстановяване от травмите и последиците от преживяното насилие. Съдът би трябвало да има ангажимент за искане на тази оценка, тъй като той е основният орган, който разрешава случая с детето. В досъдебната фаза на наказателното производство такъв ангажимент трябва да имат разследващият орган и прокурорът, а на фаза „проверка“ задължението да се иска изготвяне на оценка е на полицията и на службите по закрила. Веднага след идентифицирането на дете жертва служителят по закрила и полицейският орган е необходимо да поискат изготвяне на индивидуална оценка. За съжаление към момента, практиката показва, че държавните власти у нас все още очакват жертвата да се самоидентифицира като такава, а предвид това, че жертвата е дете и че самите професионалисти не се разпознават като част от системата за закрила, голяма част от децата жертви остават неидентифицирани.

Индивидуалната оценка следва да е дело на мултидисциплинарен екип. Неговите членове, представители на различни институции (училища, социални служби, органи по закрила, психолози, полицаи, медици и др.) събират данни за детето, за случая, след което възможно най-бързо на основата на споделена информация идентифицират индивидуалните му интереси.

Изготвянето на първоначалната индивидуална оценка следва да е базирано на методология, на обща рамка, която дава сигурност, че екипът ще отчете и оцени всяка нужда на детето. Това предполага приемането на методология на индивидуалната оценка на дете жертва на престъпление, доколкото изготвянето ѝ изисква специален набор от познания, които следва да бъдат разпознаваеми. Обект на анализ не е единствено способността на детето да участва в правни процедури, но и социалният му живот, семейството,

⁶ Според чл. 22, § 7 от Директивата, когато елементите, които са в основата на индивидуалната оценка, са се променили значително, държавите членки гарантират, че тя се *актуализира* в хода на наказателното производство.

обкръжението му и в случай че има риск – да се определи нужната грижа. Полезна би била и оценка на училищно ниво, за да се анализира има ли промяна в поведението му, в резултатите му и дали то не е изправено пред специфични затруднения.

Към момента липсват общ инструмент и единна методология за извършването на оценките. Съдебните производства могат да се окажат дълги, а нуждите на детето се променят с времето. В тези случаи трябва да се направи нова оценка в хода на досъдебната и/или съдебната фаза, за да се съобразят неговите нужди през целия период на наказателното производство. Липсата на координация между изслушването на детето, експертните, психологическото ориентирани, социално-битовото ориентирани може да предизвика травми у детето. Затова сътрудничеството между държавните органи чрез обединяването им в мултифункционален екип е изключително важно, не само за интереса на детето, но и за целта на наказателното производство, свързана с разкриване на извършителя на престъплението и неговото разобличаване.

Принципът на справедлив процес според практиката на ЕСПЧ изисква, когато е уместно, да се балансират интересите по защитата на обвиняемия с интересите на пострадалия, призован да даде показания⁷. Принципът за пропорционалност и баланс изисква правоприлагащите органи не само да решат правния проблем, но и всички аспекти, засягащи правата на детето, включително психологическите.

Индивидуалната оценка е право на детето и то, както и родителите му, трябва да бъдат информирани за правото на оценка⁸, като същата следва, на първо място, да отрази неговата готовност за участие в правни процедури, а на второ място – риска от повторна или вторична виктимизация⁹. С времето обаче способното да участва в правни процедури дете може да откаже да съдейства на разследването и специалистите да преценят, че разпитът му в хода на вече образуваното

досъдебно производство би бил вреден за психиката му. От момента на идентифицирането му като жертва до момента на образуване на наказателното производство е налице риск от емоционално или психическо страдание на детето; след първата беседа то може да не желае да дава показания. В този период детето остава незащитено, тъй като при необразуване на наказателно производство то няма качеството на пострадали и затова идентифицирането му като жертва и изготвянето на оценка, която да посочи мерките за закрила, е задължително.

Жертви, които се намират в отношения на зависимост от извършителя на престъплението, са особено уязвими в периода от извършване на престъплението до образуване на досъдебно производство и държавата е особено отговорна за гарантиране на тяхната защита. Това произтича от посочените в Директива 2012/29 цели, свързани със задължението на държавите членки да гарантират правата на жертвите не само в хода на наказателната процедура, доколкото чл. 23, § 2 и § 3 правят разграничение между фаза на „разследване“ и фаза на „съдебно производство“, а още от момента на деянието. Рискът от повторно или вторично виктимизиране следва да бъде анализиран и минимизиран веднага след момента на подаване на сигнала за извършеното деяние. Виктимизирането на отделния индивид, в случая на дете, може да стане в периода от момента на проверката, започнала по съобщение за извършено деяние, до момента на образуване на досъдебното производство. Затова индивидуалната оценка, предвидена да даде яснота дали има нужда от спешни мерки за закрила, освен защита в хода на делото, не следва да се пренебрегва, нито да се използва само в съдебната фаза, а да се назначи след идентифициране на детето като жертва. Съблюдаването на правата на децата налага преосмисляне и на законодателния подход по отношение на основанията за образуване на досъдебно производство при пострадало дете, така че първият разпит да е основание за образуване на произ-

⁷ ЕСПЧ, 26.03.1996 г., Doorson c/y Нидерландия, CE:ERHR: 1996, § 70 и ЕСПЧ, 5.10.2006 г., Marcello Viola c/y Италия, CE: ERHR, § 51. Също, чл. 18 и съображение 58 от Директивата, според които правото на закрила на пострадалия е, без да се засяга правото на защита. Законодателят на Съюза е установил в Директива 2012/29 в полза на пострадалото лице права, чието упражняване не може да засегне правото на справедлив процес и правото на защита, закрепени в чл. 47, ал. 2 и чл. 48, § 2 от Хартата на основните права на Европейския съюз.

⁸ Според чл. 1, § 1 от Директива 2012/29/ЕС целта е да се гарантира, че жертвите на престъпления получават подходяща информация, подкрепа и защита и могат да участват в наказателното производство.

⁹ В съображение 58 от Директива 2012/29/ЕС се сочи, че конкретният характер на мерките следва да се определи чрез индивидуалната оценка, като се вземе предвид желанието на жертвата.

водството и този разпит да е единствен, като повтореният да е по изключение¹⁰.

Информирането на детето жертва за правото му на оценка и въвеждането на оценката като задължителна към момента на идентифициране на жертвата са малки, но значими за детето жертва стъпки в посока гарантиране на неговите права и са израз на върховенството на правото.

БИБЛИОГРАФИЯ

Женевска декларация за правата на децата от 1924 г., която съдържа само пет члена, но те са в основата на приемането на Конвенцията за правата на детето през 1989 г. Декларацията първа провъзгласява необходимостта от специална защита правата на децата и сочи, че човечеството трябва да даде на детето всичко, което има най-добро, във от всякакви съображения за раса, народност и вяра.

Корнезов, А. Общностното право в българската съдебна практика (2007–2008), 2009. // **Kornezov, A.** Obshtnostnoto pravo v balgarskata sadebna praktika (2007–2008), 2009.

McBride, J. Правата на човека и наказателният процес, Съвет на Европа, 2012, с. 386–390.

Mireille Cyr, Recueillir la parole de l'enfant. Авторката на книгата е доктор по психология и професор в Университета в Монреал; директор на Интердисциплинарен център по съпругески проблеми и сексуално насилие (CRIPCAS); изследва сексуалното насилие над деца. В книгата си говори за разпитите на детето, които могат да бъдат „замърсени“ от повтарящите се въпроси, за загубата на доверие на детето и емоциите, изпитани от него по време на интервюто; анализира състоянието на детето след разпита; практиките на изслушване на

непълнолетни; необходимостта от експертиза или *оценка* на деца; разглежда протокол за разпит, използван в някои държави (NICHD), признат в световен мащаб.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/ALL/?uri=CELEX:32012L0029>, Директива 2012/29/ЕС На Европейския Парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления.

ЕСПЧ, 26.03.1996 г., Doorson c/y Нидерландия, CE:ERHR:1996, §70 и ЕСПЧ, 5.10.2006 г., Marcello Viola c/ у Италия, CE: ERHR, §51.

Решение S.C.v.the United Kingdom, 60958/00, 15 юни 2004 г. на **Европейския съд по правата на човека** относно необходимостта от участие на експерти, които да изкажат становище за годността на детето да се защитава съобразно неговата възраст и интелектуално развитие. В това решение Съдът сочи, че детето не е било в състояние да участва ефективно в делото срещу него в степен, в която изисква чл. 6, §1 от Конвенцията. В решението се сочи, че докторите, прегледали детето преди заседанието, са заявили, че то е с ниско за възрастта му интелектуално развитие, и са препоръчали съдебният процес да му бъде обяснен внимателно, така че детето да го схване и разбере. Макар да е изглеждало, че това е било направено от социалния работник, сочи Съдът, детето не е схващало положението, в което се намира, не е разбрало ролята на съдебните заседатели, не е схващало, че рискува да бъде осъдено на лишаване от свобода, дори при завеждането му в килията детето е било объркано и е очаквало, че ще си отиде вкъщи с приемния си баща. Националният съд е следвало да *адаптира съдебната процедура* съобразно възрастта и интелектуалното ниво на детето, да положи усилия да обясни на детето процедурата и да се съобрази с препоръката на докторите за внимателно обяснение на ситуацията.

¹⁰ Чл. 20, букви „а“ и „б“ от Директива 2012/29/ЕС, според които разпитите на жертвите се провеждат веднага след подаване на сигнала за извършено престъпление и броят им е сведен до минимум.